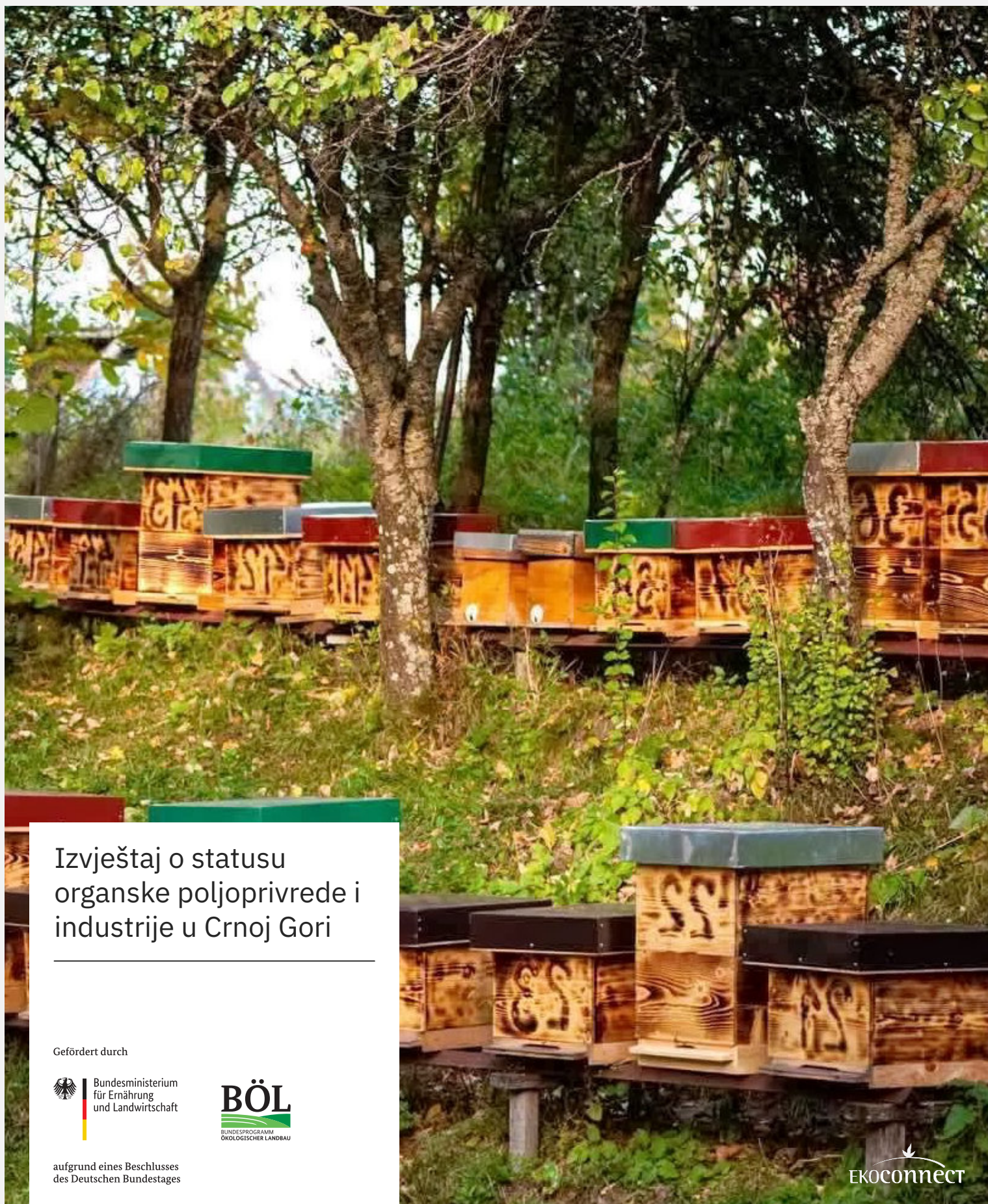

CRNA GORA

Izveštaj o statusu organske poljoprivrede i industrije u Crnoj Gori

Gefördert durch

Bundesministerium
für Ernährung
und Landwirtschaft

BÖL
BUNDESPROGRAMM
ÖKOLOGISCHER LANDBAU

aufgrund eines Beschlusses
des Deutschen Bundestages

Imprint

Urednik

Joachim Lenz,
Claudia Neumann

EkoConnect e.V.
Schützengasse 16
01067 Dresden
www.ekoconnect.org

Autori

Ratko Bataković
Miodrag Matavulj

Lektorisanje

EkoConnect e.V.

Dizajn & slog

www.whateverworks.biz

Gefördert durch

aufgrund eines Beschlusses
des Deutschen Bundestages

Disclaimer

Ovaj izvještaj je finansiralo njemačko Ministarstvo za hranu i poljoprivredu u okviru projekta **28210E001**.

Ovaj izvještaj je pripremljen prema našem najboljem saznanju i uvjerenju. Međutim, ne možemo prihvatiti nikakvu garanciju za tačnost ili potpunost datih informacija i podataka.

Sadržaj

A Činjenice i brojke	3
Geografski položaj i osnovne informacije	
Priroda i ekologija	
Klima i zemljište	
Poljoprivreda	
Izvoz i uvoz	
<hr/>	
B Organski sektor u Crnoj Gori	8
Istorija	
Nacionalni pravni okvir	
Mjere državne podrške	
Finansijska pomoć EU: IPARD II	
Ključne organizacije / institucije sektora	
Istraživanja i razvoj u organskom sektoru	
Podrška donatora	
<hr/>	
C Sadašnje stanje i razvoj organske proizvodnje u zemlji	13
Organska proizvodnja	
Organska prerada	
<hr/>	
D Tržište organskih proizvoda	16
Specijalizovane organske prodavnice	
Maloprodaja i supermarketi	
Direktna prodaja	
Internet	
Izvoz - Uvoz	
<hr/>	
E Mogućnosti i zaključci	18
<hr/>	
F Izvori	20

Činjenice i brojke

Mapa

Slika 1: Mapa Crne Gore

Informacije o državi

13.812 km²

površina

14,6 %

stopa nezaposlenosti (2022)

622,182 *

populacija (2011)

7,6 %

procentualno učešće poljoprivrede, šumarstva i ribarstva u BDP (2020)

6.354 €*

broj gazdinstava

euro €

valuta

Geografski položaj i osnovne informacije

Crna Gora kao jadransko-mediteranska, dinarska država u jugoistočnoj Evropi, smještena između 41°39' i 43°32' sjeverne geografske širine i 18°26' i 20°21' istočne geografske dužine, ima povoljan geografski položaj. Sa zapadne strane graniči se sa Hrvatskom (14 km kopnene granice) i sa Bosnom i Hercegovinom (225 km), na sjeveru i sjeveroistoku sa Srbijom i Kosovom, na jugoistoku i istoku sa Albanijom (172 km),

a na jugozapadu izlazi na Jadransko more (dužina obale je 293,5 km).

Glavni grad je Podgorica, a istorijska Prijestonica Cetinje. Crna Gora je parlamentarna republika sa 24 opštine i 1.307 naselja sa gustinom naseljenosti 44,9 stanovnika na 1 km². Crna Gora je zemlja kandidat za članstvo u EU, status kandidata dobila je 2010. Službeni jezik je Crnogorski.

Priroda i ekologija

U Crnoj Gori ima preko 5.000 biljnih vrsta, od kojih je 200 endemskih. Time se Crna Gora svrstava u sam vrh svjetskih prirodnih ekoloških staništa.

Crna Gora je prva država na svijetu koja se proglasila ekološkom, kada je Parlament Republike

Crne Gore usvojio „ Deklaraciju o ekološkoj državi Crnoj Gori“ 20. septembra 1991. na Žabljaku. Odredba o Crnoj Gori kao ekološkoj državi uvrštena je 1992. godine i u Ustav Republike Crne Gore.

* procjena / predviđana

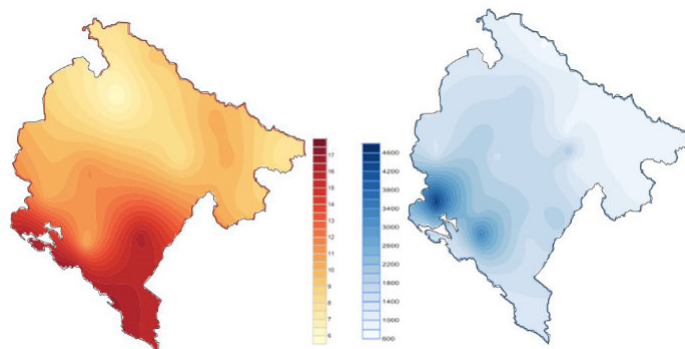
Klima i zemljište

Rijetkost je da postoji nekoliko klimatskih tipova sa nekoliko podtipova i varijeteta, a da su zastupljeni na maloj površini, kao što je to slučaj u Crnoj Gori, tako da čak i najmanja geografska jedinica ima svoje specifične karakteristike klime. Ovo je posljedica geografskog položaja, raščlanjivanja i razdvajanja reljefa, kretanja i sudaranja vazdušnih masa različitih fizičkih svojstava, karakteristika substrata, a takođe je uslovljena prisustvom velikih vodenih površina (Jadransko more i Skadarsko jezero). U zavisnosti od udaljenosti od mora, nadmorske visine, klimatskih promjena na ovom području se izdvaja nekoliko klimatskih tipova: mediteranska, submediteranska, varijante umjereno-kontinentalne i planinska klima.

Ukupno poljoprivredno zemljište u Crnoj Gori iznosi 255.845 ha. Kao jedan od najvažnijih prirodnih resursa, zemljišni pokrivač Crne Gore je prilično raznolik i karakterišu ga heterogene jedinice koje nastaju usled različitih uslova: osnovni supstrat različitih geoloških i

litoloških karakteristika, specifični tipovi zemljišta. (Agencija za investicije Crne Gore)

Godišnja temperatura vazduha i period padavina (1991–2021.)

Slika 2

Poljoprivreda

Poljoprivreda ima značajnu ulogu u ekonomiji Crne Gore. Ovaj sektor je 2020. godine doprinio oko 7,6% bruto domaćem proizvodu (BDP) – 3,1 milion eura po tekućim cijenama (MONSTAT, 2021). Prema Anketi o radnoj snazi, ukupan broj zaposlenih u poljoprivrednom sektoru 2020. godine bio je 16.500 ili 7,5% od ukupne zaposlene radne snage u Crnoj Gori. Od svih zaposlenih, 36% su bile žene. Prosječno poljoprivredno gazdinstvo ima 4,6 ha korišćenog poljoprivrednog zemljišta. Na dan 28. jula 2021. godine registrovano je 14.826 poljoprivrednih proizvođača. Za one koji žive u ruralnim područjima Crne Gore, poljoprivreda je najvažniji sektor

zato što su mogućnosti za zaposlenje ruralnog stanovništva ograničene. (Agencija za investicije Crne Gore) Kao novi trend, veza između poljoprivrede i agroturizma počinje da jača a postoje i impresivni primjeri za to. Nezagađena područja, bogat biodiverzitet i širok izbor lokalnih proizvoda obogaćuju turističku ponudu i čine je jedinstvenom, tako da turizam kroz afirmaciju nacionalne kuhinje i posebnih crnogorskih proizvoda postaje snažan pokretač razvoja poljoprivrede. Turisti mogu, prema ličnim željama, učestvovati u uzgoju, obrađivanju zemljišta, orezivanju, berbi ili samo u potrošnji organskih proizvoda.

Slika 3: Gazdinstvo Ilije Morića (maslinovo ulje, seoski turizam-restoran)

Slika 4: Plantaža Zuber (voćnjak i apartmani)

Izvoz i uvoz

Ukupna spoljnotrgovinska razmjena poljoprivrednih i prerađenih poljoprivrednih proizvoda 2020. godine iznosila je 530 miliona eura i u odnosu na 2019, bila je veća za 92,6 miliona ili 15,1%. Najznačajniji trgovinski partneri Crne Gore su CEFTA i zemlje Evropske Unije.

Najznačajniji uvozni prehrambeni proizvodi su svježe meso, proizvodi na bazi žitarica, različiti

proizvodi (uključujući razne soseve, začine, sladolede, itd.), zatim gazirana bezalkoholna pića, mlijeko i mliječni proizvodi i životinje. Što se tiče izvoza, vino je jedan od vodećih proizvoda. Pored vina, prerađevine od mesa, kao što su suhomesnati proizvodi, postaju glavni izvozni proizvodi Crne Gore. (Agencija za investicije Crne Gore)

Izvoz i uvoz po sektorima sitne robe¹ (2018–2020 | hiljadu eura)

	Izvoz			Uvoz		
	2018	2019	2020	2018	2019	2020
Ukupno	400 107	415 484	366 128	2 553 580	2 600 771	2 105 170
Hrana i životinje	23 680	25 398	28 634	443 299	474 391	394 854
Piće i duvan	21 672	23 254	19 081	74 999	81 828	60 293
Sirovi materijali osim goriva	81 329	89 452	81 233	50 209	52 434	41 674
Mineralna goriva i maziva	81 979	90 251	59 718	273 437	284 052	166 583
Životinjske i biljne masti	568	687	536	14 034	11 972	12 251
Hemijski proizvodi	29 578	28 936	30 432	251 127	274 839	271 642
Roba	107 193	97 205	77 919	462 097	471 122	371 511
Mašine i transportna oprema	35 112	40 452	37 639	638 085	578 146	485 015
Razna roba	12 897	19 849	22 937	342 536	371 969	297 378
Roba	6 100	0	8 000	3 757	18	3 970

Slika 5: Spoljna trgovina dobara u Crnoj Gori

1 Standardna međunarodna trgovinska klasifikacija

Zemlje sa najvećim učešćem u izvozu (2017–2020 | hiljadu eura)

	Izvoz			
	2017	2018	2019	2020
Ukupno	371 463	400 107	415 484	366 128
Republika Srbija	65 990	93 079	107 924	100 997
Slovenija	19 983	28 168	25 422	35 832
Kosovo	22 630	17 057	29 386	23 589
Mađarska	31 683	46 145	44 958	22 513
Bosna and Hercegovina	47 186	30 906	29 807	22 364
Kina	6 450	14 010	17 413	22 136

Slika 6.

Zemlje sa najvećim učešćem u uvozu (2017–2020 | hiljadu eura)

	Uvoz			
	2017	2018	2019	2020
Ukupno	2 303 503	2 553 580	2 600 771	2 105 170
Republika Srbija	495 703	492 031	500 439	414 899
Kina	221 419	256 624	221 954	218 000
Njemačka	196 101	234 584	244 169	204 073
Italija	168 716	189 977	185 023	134 557
Bosna and Hercegovina	151 954	155 563	163 196	119 352
Hrvatska	131 135	152 898	150 642	114 963

Slika 7.

Organski sektor u Crnoj Gori

Organska poljoprivreda i razvoj organskog sektora je jedan od strateških prioriteta razvoja poljoprivrede u Crnoj Gori.

Različite klimatske zone i povoljni agroekološki uslovi zajedno sa očuvanom prirodom i tradicijom u proizvodnji domaćih proizvoda omogućuju proizvodnju mnogih raznovrsnih poljoprivrednih proizvoda na organski način. Dakle, postoji veliki potencijal za značajan rast i razvoj organskog sektora u Crnoj Gori.

Istorija

Prioritet crnogorske poljoprivrede je u skladu sa principima održivog razvoja i maksimalne zaštite životne sredine i samim tim organska poljoprivreda ima veoma važnu ulogu. Posljednjih godina zainteresovanost za organsku proizvodnju u Crnoj Gori raste kao i broj organskih proizvođača, ali ipak razvoj ovog sektora nije na željenom nivou.

Razvoj organske poljoprivrede postao je intenzivniji nakon usvajanja prvog Zakona o organskoj proizvodnji 2004. godine. Shodno tome, različite aktivnosti i inicijative su preduzete u cilju prevazilaženja malog obima poljoprivredne proizvodnje, nedostatka tradicije, znanja i resursa koji su organičavali ubrzanje organskog pokreta u državi. Ovo uključuje promociju uloge organske poljoprivrede za održivost i pružanje podrške jačanju proizvodnje, istraživanja, obrazovanja, savjetodavne službe, tržišta, marketinga i opšte svijesti o organskoj proizvodnji koja je važna za ekonomski razvoj Crne Gore.

Najznačajniji projekti koji su se realizovali u rješavanju pomenutih sistemskih nedostataka su:

- Organska poljoprivreda u Crnoj Gori - Zajednička podrška malim proizvođačima u organskoj poljoprivredi (FAO projekat)
- Program za razvoj organske poljoprivrede u Crnoj Gori - OADP (Organic Agriculture Development Program – podrška Vlade Danske - DANIDA)

U okviru ovih projekata, organizovane su obuke za proizvođače, konsultante i inspektore sertifikacionog tijela. Biotehnički fakultet je organizovao kurs o organskoj proizvodnji za studente poljoprivrede. Proizvođači su takođe imali priliku da dobiju bespovratna sredstva za ulaganja u organsku proizvodnju. Slijedi istorijat organskog sektora u Crnoj Gori:

- 2004 / 5: Usvojen je prvi Zakon o organskoj poljoprivredi i podzakonski akti
- 2005: Osnovano nacionalno kontrolno tijelo Monteorganica
- 2008–2012: Realizovana su dva projekta međunarodne podrške organskom sektoru
- 2011: Osnovano nacionalno udruženje organskih proizvođača Crne Gore
- 2012: Usvojen nacionalni akcioni plan za razvoj organske poljoprivrede
- 2013: Usvojen Zakon o organskoj proizvodnji (Službeni list Crne Gore, br 56/2013)
- 2014: Izrađen i usvojen Pravilnik o bližim pravilima i uslovima za biljnu i stočarsku organsku proizvodnju (Službeni list Crne Gore, 53/2014)
- 2015: Usvojen Pravilnik o bližem sadržaju, načinu upisa i vođenju Registra subjekata u organskoj proizvodnji (Službeni list Crne Gore, 26/2015)
- 2015: Usvojen Pravilnik o načinu i metodologiji vršenja stručne kontrole u organskoj proizvodnji (Službeni list Crne Gore, 78/2015)
- 2016: Usvojen Pravilnik o sadržaju i veličini znaka organske proizvodnje (Službeni list Crne Gore, 60/2016)
- 2016: Usvojen Pravilnik o bližim uslovima i pravilima za preradu, pakovanje, prevoz i skladištenje organskih proizvoda (Službeni list Crne Gore, 83/2016)
- 2017: Usvojen Pravilnik o bližim pravilima i uslovima organske proizvodnje za životinje akvakulture i morske alge (Službeni list Crne Gore, 84/2017)

(ugostiteljski objekti, bolnice, vrtići, škole, socijalne i druge institucije) krajnjem potrošaču.

Od 2013. godine nije bilo daljih aktivnosti na usklađivanju domaćeg zakonodavstva u vezi sa organskom poljoprivredom sa relevantnim zakonodavnim sistemom EU. Određene domaće odredbe nisu ažurirane i usaglašene u pogledu propisa 834/2007, 889/2008 i 1235/2008 dok nova uredba 2018/848 još uvijek nije prenijeta u domaći pravni okvir.

Usvajanje novog Zakona za organsku proizvodnju koji bi trebalo da bude u potpunosti usklađen sa Uredbom (EU) 2018/848 je planiran za poslednji kvartal 2022. godine ili početak 2023. Donošenje podzakonskih akata planirano je u 4. kvartalu 2022. godine i u 2023. godini (Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, MPŠV)

Slika 8: Crnogorski logo organske poljoprivrede

Nacionalni pravni okvir

Organska proizvodnja, označavanje organskih, ekoloških i bioloških proizvoda, kontrola organske proizvodnje, kao i ostala pitanja od važnosti za organsku proizvodnju uređuju se Zakonom o organskoj proizvodnji i podzakonskim aktima.

Ovaj zakon se primjenjuje za proizvode koji se stavljaju u promet ili su namijenjeni za stavljanje u promet, i to: 1) svježi ili neprerađeni poljoprivredni proizvodi; 2) prerađeni poljoprivredni proizvodi koji se koriste kao hrana; 3) proizvodi akvakulture; 4) hrana za životinje; 5) sjeme i sadni materijal; 6) kvasci koji se koriste za hranu i stočnu hranu. Zakon se odnosi na pravna i fizička lica koja su uključena u sve stadijume proizvodnje, pripreme i distribucije organskih proizvoda. Zakon se ne odnosi na hranu koju objekti nude kao kolektivnu ishranu i ugostiteljstvo

Mjere državne podrške

Najvažnija podrška države za razvoj poljoprivrede, a koja se tiče organske poljoprivrede, ostvaruje se kroz poljoprivredni budžet. Agrobudžet podrazumijeva set podsticaja u vidu bespovratnih grantova iz ukupnog budžeta Crne Gore, za razvoj organske poljoprivrede. Putem agrobudžeta obezbjeđuju se isplate/subvencije po hektaru i grlu. Određena podrška je obezbijeđena za troškove organskih sertifikata, kao i subvencije za obim prodaje. Svake godine, Direkcija za plaćanja raspisuje javni poziv i kriterijume za mjere podrške, a proizvođači se prijavljuju za podršku tako što pomenutoj Direkciji podnose izvještaj o kontroli, koju je izvršilo sertifikaciono tijelo.

Mjere agrobudžetske podrške organskoj proizvodnji

Mjera u okviru agrobudžeta	Kriterijumi za primaoca	Iznos
RURAL DEVELOPMENT MEASURES		
2.2. Osa 2 – Mjere za održivo upravljanje prirodnim resursima	Poljoprivredni proizvođači upisani u Registar subjekata organske proizvodnje i Registar poljoprivrednih gazdinstava i odgovarajuće registre organa uprave.	Plaćanje u biljnoj proizvodnji za: višegodišnje zasade – 400 €/ha; proizvodnja na poljima - 250 €/ha (proizvođači višegodišnjih krmnih kultura, osim u godini osnivanja usjeva, imaju pravo na podršku u iznosu od 100 € u naredne tri godine za istu parcelu pod uslovom da podnesu zahtev za sertifikaciju i da ih kontroliše ovlašćeni kontrolni organ); Za povrtarsku proizvodnju – 350 €/ha. Plaćanje u stočarskoj proizvodnji za: uslovno grlo krava i junica – 100 €; uslovno grlo ovaca i koza – 100 € ; živina - 2 €; pčelinje društvo – 40 €.
PODRŠKA OPŠTIM USLUGAMA I USLUGAMA U POL-JOPRIVREDI		
3.5 Podrška marketingu organskih proizvoda	Poljoprivredni proizvođači upisani u Registar subjekata organske proizvodnje i Registar poljoprivrednih gazdinstava i odgovarajuće registre organa uprave.	Podnosiocima prijava na žiro račun po kriterijumima i uslovima definisanim u Javnom pozivu.
3.3 Program 3.3 mjera kontrole kvaliteta proizvoda	Kontrolni organ koji ispunjava kriterijume propisane ovim propisom i javnim pozivom.	Javnim pozivom za rad sertifikacionog tijela, čije su usluge besplatne za proizvođače, izdvojeno je 85.332,12 €.

Slika 9.

Iznos podrške za plasman organskih proizvoda u eurima po jedinici (kg /lit/komad): Koštunjavo voće 0,25; Jabuke 0,25, Jagode – bobičasto voće 0,50; Voće sa košticom 2,50; Suptropsko / južno voće 0,70; Korjenasto povrće 0,40; Lisnato povrće 0,40; Krtolasto povrće 0,30; Lukovičasto povrće 0,40; Mahunasto povrće 0,80; Plodovito povrće 0,50; Ratarstvo - zrno 0,20; Lucerka 0,10; Djetelina i travne mješavine 0,10; Mlin i konditorski proizvodi 0,40; Med 2,00; Prerađevine životinjskog porijekla 2,30; Prerađevine biljnog porekla 1,50; Voćni sokovi 0,80; Jaja 0,10; Alkoholna pića 0,10. Kriterijumi koje proizvođači moraju da ispune da bi ostvarili pravo na podršku: a) da je upisan u Registar subjekata u organskoj proizvodnji i u Registar poljoprivrednih gazdinstava; b) poseduje sertifikat izdat od akreditovanog tijela za organsku proizvodnju 2022. godine; c) da plasira sertifikovane organske proizvode na tržište i da ima relevantne dokaze za to.

Finansijska pomoć EU: IPARD II

Cilj IPARD-a je dvojak:

- da asistira u implementaciji Zajedničke Poljoprivredne Politike
- da doprinese održivoj adaptaciji poljoprivrednog sektora i ruralnih područja u zemlji kandidatu.

IPARD II program obezbjeđuje finansijsku podršku da poveća sposobnost poljoprivredno – prehrambenog sektora da se nosi sa pritiskom konkurencije i tržišnim silama i progresivno se uskladi sa pravilima i standardima Unije, dok prati ekonomske, socijalne, i ekološke ciljeve u uravnoteženom teritorijalnom razvoju ruralnih područja.

Takođe, to će doprinijeti sigurnosti i bezbjednosti snadbijevanja hranom i održavanju raznovrsnih i održivih

poljoprivrednih sistema u živim ruralnim zajednicama i seoskim područjima. Pored toga, mjere, ruralna infrastruktura, agroekološki planovi i lokalne inicijative biće podržane kroz IPARD II program. IPARD II program će takođe ojačati kapacitete relevantnih struktura koje upravljaju fondovima EU, za efikasno upravljanje i realizaciju programa u skladu sa zahtjevima EU.

Svake godine, Direkcija za plaćanja raspisuje javni poziv i kriterijume za mjere podrške, a proizvođači se prijavljuju za podršku tako što pomenutoj Direkciji podnose izvještaj o kontroli koju je izvršilo sertifikovano tijelo.

Ključne organizacije / institucije sektora

Ministarstvo poljoprivrede je nadležni organ za organsku poljoprivredu. Direkcija za šeme kvaliteta, zemljišnu politiku i organsku proizvodnju odgovorna je za kreiranje i sprovođenje politike u organskoj poljoprivredi. Savjetodavna služba sa kancelarijama u više opština pruža podršku proizvođačima u vezi sa popunjavanjem prijavnica, upotrebom sredstava zaštite, dozvoljenih sredstava za upotrebu u organskoj proizvodnji i sl.

Nacionalno udruženje organskih proizvođača Crne Gore – Organic Montenegro osnovano je u maju 2011. godine. Opšti ciljevi ovog udruženja su promocija razvoja organske poljoprivrede i novih proizvoda, kao i organskog tržišta u Crnoj Gori.

Najnovija ideja u 2022. godini je osnivanje klastera organskih operatera i trenutno je u razvoju. Klaster treba da se formira oko najuglednijih i najznačajnijih proizvođača, da prevaziđe nedostatke koji su prepoznati u organizaciji i funkcionisanju udruženja i omogućiti članovima bolji status i jači uticaj na kreiranje i sprovođenje politike.

Monteorganica je jedino sertifikaciono tijelo registrovano u Crnoj Gori u Registru sertifikacionih tijela kojim rukovodi Ministarstvo prosvjete i kulture. Monteorganica je osnovana 2005. godine i prvo je akreditovano tijelo za ocjenu usaglašenosti u bilo kojoj oblasti sertifikacije u Crnoj Gori i jedno je od rijetkih sertifikacionih tijela na Balkanu koje nije nastalo uz podršku međunarodnih projekata već je razvijeno iz lokalnih resursa.

Monteorganica je akreditovana prema MEST EN ISO 17065 standardu i ovlašćena je za kontrolu organske proizvodnje i proizvoda zaštićenog porekla (PDO, PGI). Ovo sertifikaciono tijelo radi na teritoriji Crne

Gore i ima 6 stalno zaposlenih radnika, a po potrebi angažuje stručnjake i eksterne ocjenjivače.

Poljoprivredni institut je osnovan 1961. godine. Pod tim nazivom je funkcionisao do 1997. godine, kada uključivanjem i sektora šumarstva u jedinstvenu naučnoistraživačku instituciju prerasta u Biotehnički institut, a pokretanjem studija iz oblasti poljoprivrede (šk. god. 2005./2006.) i sticanjem statusa visokoškolske ustanove 2008. godine transformisan je u **Biotehnički fakultet**. Na fakultetu se izučava više predmeta iz organske poljoprivrede.

Slika 10: Sertifikat o akreditaciji ATCG (Crnogorski AB)

Info

Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede (sa savjetodavnom službom)

www.gov.me/mpsv

Organic Montenegro, Nacionalno udruženje organskih proizvođača Crne Gore

MONTEORGANICA

www.orgcg.org

BIOTEHNIČKI FAKULTET UNIVERZITETA CRNE GORE

www.ucg.ac.me/btf

Istraživanje i razvoj u organskom sektoru

Biotehnološki fakultet se bavi istraživanjima u oblasti organske poljoprivrede u Crnoj Gori. Trenutno postoji jedna doktorska disertacija (**Evaluacija biohemijskog sastava eteričnog ulja smilja - *Helichrysum italicum* (Roth) G. Don fil.** - iz Crne Gore i nekih uvezenih vrsta koje se gaje po principima organske proizvodnje), koju podržava Ministarstvo Nauke. Razvoj organskog sektora je u nadležnosti Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede. Ne postoji posebna institucija koja je nadležna i kojoj je organski razvoj delegiran kao programski sadržaj ili zadatak. Crnogorski Zavod za statistiku MONSTAT prikuplja i objavljuje zvanične podatke koji se odnose na organski sektor.

Podrška donatora

Crna Gora je u prethodnom periodu imala u manjoj meri podršku FAO i GIZ-a za razvoj organskog sektora, a do sada je najveću podršku imala od Kancelarije Vlade Kraljevine Danske u Crnoj Gori, nadležne za finansiranje Programa za razvoj organske poljoprivrede u Crnoj Gori (Program za razvoj organske poljoprivrede – OADP), u projektu Danida.

U okviru Susjedskog programa, Vlada Danske izdvojila je 15 miliona DKK za razvoj organske poljoprivrede u Crnoj Gori za period januar 2009 - decembar 2011. Danska pomoć je realizovana kao razvojni program pod nazivom **Program za razvoj organske poljoprivrede (OADP)**. Cilj Programa je bio podrška razvoju organske poljoprivrede i potrošnji organskih proizvoda na domaćem tržištu, kroz sektor turizma, kao i izvozu organskih proizvoda. (Državna revizorska institucija – DRI)

S obzirom da je Crna Gora jedna od članica Stalne radne grupe za ruralni razvoj Jugoistočne Evrope (SWG RRD), podrška za unapređenje zakonske regulative u oblasti organske poljoprivrede je u toku. Stoga je u okviru SWG RRD formirana radna grupa za organsku poljoprivredu, kojom u Crnoj Gori koordinira **prof. Dr Zoran Jovović**. Slijedi opis planiranih aktivnosti u okviru programa podrške SWG RRD u sektoru organske proizvodnje u zemljama Zapadnog Balkana.

Glavni zadatak za zemlje/teritorije Zapadnog Balkana u oblasti organske poljoprivrede: Usklađivanje nacionalnog zakonodavstva u sektoru organske

poljoprivrede kroz izradu Zakona o organskoj poljoprivredi sa osnovnim podzakonskim aktima, usaglašenim sa Uredbom (EU) 2018/848, a koji mora biti relevantan za sve subjekte/tijela uključene u sve faze proizvodnje, pripreme, obilježavanja, distribucije, marketinga i drugih aktivnosti u vezi sa proizvodnjom i prometom.

Na osnovu zahtjeva nadležnih organa (Ministarstva poljoprivrede), pomoć SWG RRD za unapređenje sektora organske poljoprivrede u zemlji/teritoriji Zapadnog Balkana planirana je kao tehnička podrška za:

- pripremu akcionog plana za usklađivanje zakonodavstva u sektoru organske poljoprivrede sa konkretnim mjerama i vremenskim okvirom za transpoziciju, implementaciju i sprovođenje Uredbe (EU) 2018/848
- izradu nacionalnih zakona o organskoj poljoprivredi i podzakonskih akata za zemlju/teritoriju Zapadnog Balkana

Aktivnosti / Isporuke za nacionalne eksperte za organsku poljoprivredu	Vremenski okvir / Rok u 2022
1. Priprema nacionalnog akcionog plana za harmonizaciju legislative u sektoru organske poljoprivrede za period 2022–2024	kraj aprila
2. Priprema prve radne verzije prijedloga Zakona o organskoj poljoprivredi	kraj maja
3. Učešće u nacionalnim javnim konsultacijama u vezi prve radne verzije prijedloga Zakona o organskoj poljoprivredi	kraj juna
4. Priprema finalne verzije prijedloga Zakona o organskoj poljoprivredi	kraj septembra
5. Učešće na javnoj raspravi u vezi prijedloga Zakona o organskoj poljoprivredi	kraj oktobra
6. Izraditi prijedloge podzakonskih akata	kraj novembra
7. Učešće na REAWG studijskoj posjeti i drugom sastanku u vezi organske poljoprivrede (BioFach posjeta Nuremberg-u, Njemačka – sajam trgovine za organsku hranu i poljoprivredu)	26–29.07.2022
8. Učešće na REAWG sastancima za organsku poljoprivredu	09–11.03.2022. 18–20.10.2022.

Slika 11: SWG aktivnosti

Info

Prof. dr Zoran Jovović

zoran.jovovic.btf@gmail.com

Sadašnje stanje i razvoj organske proizvodnje u zemlji

U proteklih 10 godina, u Crnoj Gori je više od 30% povećana površina organskog sertifikovanog zemljišta. Postoji i pozitivan trend rasta broja organskih proizvođača. Najznačajnija površina sertifikovanog zemljišta u Crnoj Gori je u zasadima ljekovitog i samoniklog bilja, zatim slijede livade i pašnjaci, a zatim oranice.

Organska proizvodnja

Godine 2019. površina organskog poljoprivrednog zemljišta Crne Gore iznosila je 4.752 ha, što je 1,8% ukupne obradive površine. (Viller, Schlatter, Travničević i Kemper, 2021). Sakupljanje samoniklog bilja vrši se na većoj površini od 139.849 ha. Crna Gora je 2019. godine imala 394 proizvođača i 11 organskih prerađivača. Poljoprivredno zemljište sertifikovano za organsku proizvodnju povećano je od 2010 do 2019. za 33%. (Isto) Godine 2019. pod oranicama (jednogodišnjim zasadima) bilo je 319 ha, pod višegodišnjim zasadima 508 hektara. Godine 2019. u evidenciji je bilo 3.496 pčelara od kojih su 1.964 bile organski sertifikovane košnice. (Isto)

Prema podacima sertifikacionog tela Monteorganica za 2021. godinu biljnom proizvodnjom se bavi 424 proizvođača, od kojih 371 proizvodi voće, 63 ratarske kulture i ljekovito bilje, 10 povrtarske kulture, a 3 proizvođača sakupljaju šumsko voće i ljekovito bilje. Ukupan broj proizvođača koji se bave biljnom proizvodnjom razlikuje se od zbira pojedinačnih kategorija jer se određeni broj proizvođača istovremeno bavi, na primer, voćarstvom i ratarstvom. .

Stočarskom proizvodnjom bavi se 64 proizvođača, od toga 56 proizvođača sa 4.862 košnice,

od čega 1.980 sa sertifikatom; 4 proizvođača sa 860 ovaca, 22 ovna i 105 jagnjadi; 5 proizvođača uzgaja stoku i to 217 grla, 3 bika, 147 volova i 78 teladi i živinom; 1 proizvođač sa 200 koka nosilja.

Ukupna površina pod jednogodišnjim i višegodišnjim zasadima u procesu sertifikacije je 863,35 ha, što je za 0,87% manje u odnosu na 2020. godinu. Od toga se uzgaja 300,06 ha jednogodišnjih usjeva i 563,29 ha višegodišnjih zasada. Od ukupne površine, 606,55 ha je u statusu organske proizvodnje, a 256,8 ha je u prelaznom periodu, što znači da je 70,25% proizvodnje u organskom statusu od ukupne površine na kojoj se odvija organska proizvodnja.

Najviše površina u procesu sertifikacije je u oblasti sakupljanja ljekovitog i samoniklog bilja, zatim livade i pašnjaci, zatim oranice - sa višegodišnjim zasadima pod voćem i jednogodišnjim ratarskim kulturama, gajenim ljekovitim biljem i povrćem.

Samoniklo bilje i šumski plodovi sakupljaju se na površini od 139.832,5 ha, a površina od 3.563,98 ha je pod livadama i pašnjacima, koji se najviše koriste za kosidbu i ispašu stoke.

U prošloj deceniji, u Crnoj Gori površine sertifikovanog organskog zemljišta i broj proizvođača ima pozitivan ali spor trend, generalno u blagom porastu. (Monteorganica-CB) .

Organska prerada

Organska prerada hrane u Crnoj Gori se uglavnom sastoji od prerade voća, žitarica i začinskog bilja. Uzgojeno organsko voće prerađuje se u sok (jabuka, kruška, aronija), masline u maslinovo ulje i žitarice u brašno (heljda, pšenica, raž, kukuruz). Sakupljeno bilje se suši, miješa i pakuje.

Prerodom organskih proizvoda bavi se 27 proizvođača. Dva proizvođača proizvode maslinovo ulje, jedanaest voćne sokove, šest brašno, tri sir i dva čaj.

Krajem 2021. godine za sertifikaciju su se prijavila i dva proizvođača koja se bave uvozom organskih proizvoda.

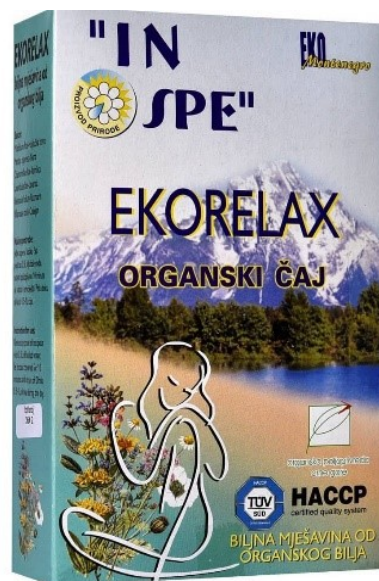
Generalno, broj prerađivača organskih proizvoda se povećava.

Organski prerađeni proizvodi iz evidencije kontrolnog tijela – Monteorganica

br.	Naziv proizvoda	Organsko Kg / l / kom
1	Sok od aronije	794 l
2	Sok od kruške	2500 l
3	Brašno od heljde	3220
4	Speltino brašno	2400
5	Pšenično brašno	1650
6	Ovseno brašno	930
7	Ječmeno brašno	5990
8	Ražano brašno	4700
9	Kukuruzno brašno	850
10	Mješavina sokova	2000 l
11	Sok od jabuke	4950 l
12	Maslinovo ulje	333 l
13	Mono čajevi	7160
14	Čajne mješavine	2841
15	Jabukovo sirće	1600 l
18	Kravlji sir	8880
19	Kajmak od kravljeg mlijeka	300
20	Teleće meso	4610
21	Ovčiji sir	300
22	Kajmak od ovčeg mlijeka	350
23	Prepakovani organski proizvodi	1294.15 kg i 120 l

Slika 12.

Kompanija **IN-SPE** je prvi i najveći organski proizvođač u pogledu sakupljanja samoniklog bilja i proizvodnje organskog čaja. U Baru, od februara 1992. godine postoji i neprekidno radi porodično preduzeće D.O.O IN SPE, čija je osnovna djelatnost otkup, prerada i prodaja ljekovitog bilja i pčelinjih proizvoda, sa tendencijom stalnog širenja. IN-SPE linija **EKOMONTENEGRO** sastoji se od organskih dodataka ishrani, čistih čajeva, biljnih mešavina, proizvoda na bazi meda, polena, propolisa, matičnog mliječa, organske kozmetike itd.

Slika 13: Organski biljni čaj iz Crne Gore

Organsku proizvodnju maslinovog ulja trenutno na tržištu predstavlja jedan proizvođač, koji uzgaja domaću sortu masline Žuticu, ali ima i proizvođača koji su u prelaznom periodu za sertifikaciju. Tako će u narednom periodu sigurno biti više lokalnog organskog maslinovog ulja na tržištu.

Što se tiče proizvodnje meda, situacija je bolja iako prethodne godine nisu bile povoljne za pčelare. Proizvođači meda se na pravi način podržavaju iz agrobudžeta, tako da je njihova brojčana zastupljenost u registru organskih farmera vezana za tu činjenicu.

Proizvođači organskog brašna su uglavnom na sjeveru Crne Gore.

Info

D.O.O IN SPE

www.eliksir.co.me

Slika 14: Organsko maslinovo ulje iz Crne Gore

Najveća farma u Crnoj Gori je **HM Durmitor** u opštini ŽABLJAK sa uzgojem krava i ovaca (700 grla) i proizvodnjom mlijeka i prerađevina od mesa. Dominira rasa Angus Aberdin (350 grla) kao i ovca rase Pramenka. Farma takođe ima 30 simentalških krava i pogon za preradu sira, kao i klanicu.

Slika 16: Organski uzgojeni Aberdeen Angusi iz HM Durmitor Crna Gora

Slika 15: Organski med iz Crne Gore

Info

HM Durmitor

www.hmdurmitor.com/me/farma

Tržište organskih proizvoda

Tržište organskih proizvoda u Crnoj Gori je poraslo poslednjih godina; ipak, većina organskih proizvoda se i dalje uvozi. Glavni kanali prodaje su specijalizovane organske prodavnice, supermarketi i direktni marketing. U poslednje vrijeme organski proizvodi se nude putem internet – veb prodavnica. U izvještaju FIBL-a nisu bili dostupni tačni tržišni podaci, kao ni domaći izvori.

Specijalizovane organske prodavnice

U Crnoj Gori postoje i specijalizovane radnje koje prodaju hranu za potrošače koji preferiraju zdraviju ishranu i koriste superhranu, makrobiotiku, vegansku, organsku hranu, itd. Najveći broj ovih prodavnica je u glavnom gradu Podgorici, koje je najveće tržište za pomenute proizvode. Pomenute prodavnice uglavnom nude pakovane proizvode: tjestenine, sušeno i koštunjavo voće, biljno mlijeko, čokolade, čajeve, brašno, puter, namaze, humus, žitarice, hladno cijeđena ulja, itd. Dominantno su zastupljeni uvozni proizvodi, dok su domaći proizvođači prisutni u manjoj meri, a organski proizvodi čine najviše 25-30 % ukupne ponude u ovim prodavnicama.

Slika 17: Organski proizvodi u specijalizovanim prodavnicama: Bonella

Slika 18: Organski proizvodi u specijalizovanim prodavnicama: Vodeniца

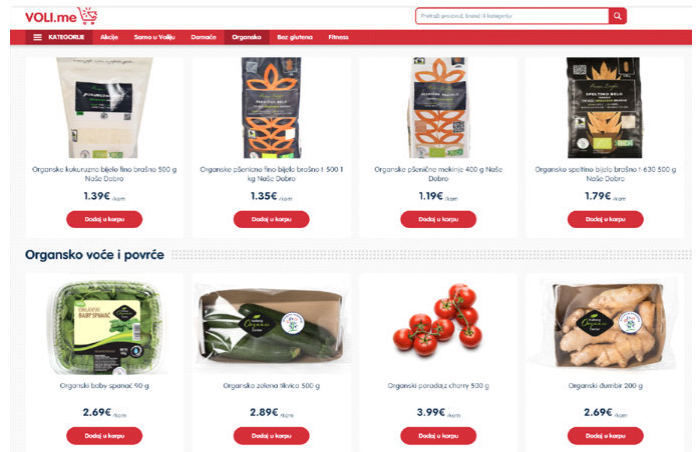
Maloprodaja i supermarketi

U Crnoj Gori je poslednjih godina povećano interesovanje za kupovinu organskih proizvoda, pa su domaći trgovinski lanci i lanci koji posluju na teritoriji Crne Gore počeli da obogaćuju ponudu organskim proizvodima. Uvozni proizvodi su dominantno prisutni, dok su domaći proizvođači prisutni u manjoj mjeri. Za razliku od specijalizovanih prodavnica, ovi giganti nude i svježe

Tržište organskih proizvoda

voće i povrće. U samopslugama postoje posebna mjesta koja su vidljivo obilježena kako bi privukla pažnju kupaca (IDEA, VOLI) gdje kupci mogu pronaći organske proizvode. Pomenuti hipermarketi nude i onlajn prodaju organskih proizvoda.

I u lancu komercijalne kozmetike postoji ponuda organskih proizvoda, koja je po svojoj ponudi slična DM-u, Kosmetics market, koji pored kozmetike, kupcima nudi i širok asortiman organskih proizvoda: sokove, džemove, čokolade, namaze, paste, brašno, ulje i promovirše ga i populariše kroz svoj časopis.

Slika 19: Organski proizvodi iz hipermarketa (VOLI i IDEA)

Direktna prodaja

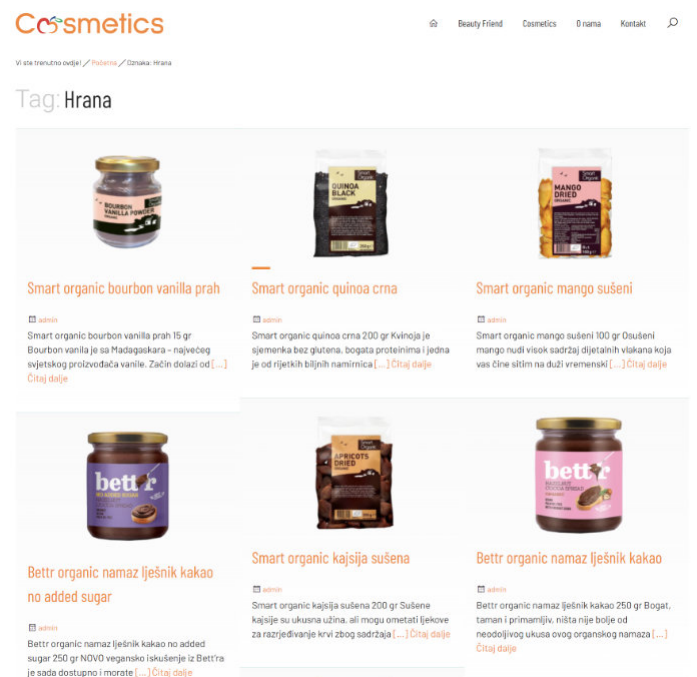
Jedan od mehanizama prodaje organske hrane razvija se posljednjih godina kroz direktnu prodaju na farmi. Ovaj segment tržišta još uvijek nije u značajnoj mjeri razvijen, a kao dio direktne prodaje se podrazumeva i prodaja kroz pružanje usluga seoskog turizma (etno sela, pansioni i sl.)

Internet

Online prodaja postoji, ali nije razvijena u značajnoj mjeri. Dešava se da relevantni prodajni sajt nije ažuriran, nema dovoljno domaćih proizvoda i ova vrsta prodaje nije pod kontrolom, odnosno nije regulisana i ne odvija se u redovnim zakonskim okvirima poslovanja. Najozbiljnije organizovan onlajn kanal prodaje u Crnoj Gori je: **Moja hrana**.

Izvoz-Uvoz

Ne postoje zvanični podaci o uvozu i izvozu organskih proizvoda. Od kompanije MPM-Cosmetics Market dobijena je informacija da je za prvih deset mjeseci 2022. godine uvezla organske proizvode u vrijednosti od 157.000 eura. Nezvanično, među uvoznim proizvodima dominiraju proizvodi iz Srbije, Hrvatske i Austrije.

Slika 20: Organski proizvodi iz Cosmetics marketa

Info

IDEA

www.idea.co.me

VOLI

www.voli.me

Moja hrana

www.facebook.com/moja.hrana.crnagora

Mogućnosti i zaključci

Strateški prioriteti u Crnoj Gori su povećanje kvalitetne tradicionalne i organske proizvodnje. Organska proizvodnja može značajno doprinijeti razvoju seoskog turizma u Crnoj Gori, a na taj način se mogu otvoriti nova radna mjesta i poboljšati kvalitet života u ruralnim područjima.

Studije i strategije sektora naglašavaju mogućnosti koje leže u lokalnoj potražnji za hranom i agroturizmu. Strategija i akcioni plan sektora poljoprivrede Crne Gore za period 2015–2020. godina ističu ograničenja kada je u pitanju konkurentnost na međunarodnom tržištu gdje je prisutna velika proizvodnja sa niskim jediničnim troškovima standardizovanih proizvoda. Umjesto toga, preporučuje se fokusiranje na povećanje domaćeg proizvodnog kapaciteta visokokvalitetnih tradicionalnih i organskih proizvoda kako bi se oni „uveli u glavne tokove“, zadovoljili lokalnu potražnju i privukli agroturizam.

Povećanje produktivnosti i uvođenje EU standarda bezbjednosti hrane u primarnoj poljoprivredi i poljoprivrednoj proizvodnji identifikovani su kao važni dugoročni ciljevi crnogorskog poljoprivrednog sektora (Ministarstvo finansija i socijalnog staranja Crne Gore-MIF 2017). Druge analize ovog sektora su istakle ograničenja poljoprivredno-prehrambenog izvoza, ali su naglasile mogućnosti tržišnih niša za specifične proizvode koji su radno intenzivni i koji bi mogli biti od koristi planinskim i siromašnijim regionima, a to su: vino i maslinovo ulje, organska proizvodnja, ljekovito bilje i začini, med i pečurke i berba tartufa (Svjetska banka 2016)

Organska poljoprivreda doprinosi razvoju seoskog turizma stvaranjem posebne tržišne niše, dajući dodatnu

vrijednost proizvodu, pružajući turistima mogućnost edukacije o organskoj poljoprivredi, kao i doprinoseći diferencijaciji destinacije. Učešće u pripremanju zdrave hrane kao i u obavljanju seoskih poslova je najzanimljivija aktivnost za turiste. Seoski turizam takođe doprinosi stvaranju ili širenju tržišta organskih proizvoda.

Slika 21: Domaćinstvo Pavićević

Da bi organska poljoprivreda doprinijela razvoju seoskog turizma u Crnoj Gori, potrebno je razvijati svijest mladih o značaju i koristima koje pruža, omogućavanjem djeci da posjećuju organske farme i učestvuju u aktivnostima organske poljoprivrede.

Trebalo bi organizovati događaje koji uključuju javne prezentacije procesa organske poljoprivrede i mogućnost diskusije sa organskim poljoprivrednicima. Još jedna stvar koju treba uraditi je proširiti tržište organske hrane. Takođe je neophodno omogućiti promociju svakog zainteresovanog seoskog domaćinstva putem interneta i reklamirati domaće proizvode putem nacionalne televizije kako bi se zaštitili i podržali organski proizvođači.

Organska proizvodnja u Crnoj Gori ima potencijal, ali je malog obima i u posebnom segmentu tržišta. Strategija treba da bude jačanje sektora i stvaranje mogućnosti da se kontinuirano snabdijeva domaće tržište kako bi se ostvario „izvoz na domaće tržište“ za ljetnju i zimsku turističku sezonu, kao i da se nastavi sa unapređenjem ponude kroz agroturizam. Promocija i podrška poljoprivrednicima koji uključuju i lokalne zajednice i nevladine organizacije u proces razvoja trebalo bi da budu sljedeće poglavlje u organskoj Crnoj Gori.

Slika 22: Domaćinstvo Miljanov Do

Slika 23: Domaćinstvo Kuća Kljajića

Izvori

Numeracija grafikona, tabela i slika

1	Mapa Crne Gore	3
2	Godišnja temperatura vazduha i period padavina (1991–2021)	5
3	Gazdinstvo Ilije Morića (maslinovo ulje, seoski turizam-restoran)	6
4	Plantaža Zuber (voćnjak i apartmani)	6
5	Spoljna trgovina robom Crne Gore	6
6	Zemlje sa najvećim učešćem u izvozu (2017–2020)	7
7	Zemlje sa najvećim učešćem u uvozu (2017–2020)	7
8	Crnogorski logo organske poljoprivrede	9
9	Mjere agrobudžetske podrške organskoj proizvodnji	10
10	Sertifikat o akreditaciji ATCG (Crnogorski AB)	11
11	SWG Aktivnosti	12
12	Organski prerađeni proizvodi iz evidencije kontrolnog tijela – Monteorganica	14
13	Organski biljni čaj iz Crne Gore	14
14	Organsko maslinovo ulje iz Crne Gore	15
15	Organski med iz Crne Gore	15
16	Organski uzgojeni Aberdeen Angus iz HM Durmitor Crna Gora	15
17	Organski proizvodi u specijalizovanim prodavnicama: Bonella	16
18	Organski proizvodi u specijalizovanim prodavnicama: Vodenica	16
19	Organski proizvodi iz hipermarketa (VOLI i IDEA)	17
20	Organski proizvodi iz Cosmetics marketa	17
21	Domaćinstvo Pavićević, fotografija Mreža za ruralni razvoj Crne Gore	18
22	Domaćinstvo Miljanov Do, fotografija Mreža za ruralni razvoj Crne Gore	19
23	Domaćinstvo Kuća Kljajića, fotografija Mreža za ruralni razvoj Crne Gore	19

Literatura

Ministarstvo unutrašnjih poslova – Direktorat za zaštitu i spašavanje - procjena rizika od katastrofa Crne Gore ISBN 978-9940-8815-1-1, December 2021.

Državna Revizorska Institucija -Izvještaj o reviziji sredstava donacije kraljevine danske Program razvoja organske poljoprivrede (Organic Agriculture Development Programme - OADP) DRI BROJ: 40113-03-33/20

The Montenegrin Investment Agency - Guidelines agriculture sector in Montenegro (2022).

World Bank. 2016a. Montenegro—Achieving Sustainable and Inclusive Growth amidst High Volatility. Systematic Country Diagnostic. Washington, DC: World Bank.

Willer, H., Schlatter, B., Travnicek, J., & Kemper, L. J. (2021). The World of Organic Agriculture Statistics and Emerging Trends 2021. Frick and Bonn.:FiBL and IFOAM – Organics Internationala.

Doprinos organske poljoprivrede za razvoj ruralnog turizma na sjeveru Crne Gore

MPŠV – Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede

Godišnji izvještaj, Monteorganica – kontrolno tijelo. januar 2022.

Organic Agriculture Contribution to the Rural Tourism Development in the North of Montenegro - Sandra Bojić; LAP Lambert Academic Publishing ISBN-13: 978-620-0-26500-5